

Annemiek Schrijver presenteert *De verwondering* (zondag NPO2, 8.30) en *Zin in weekend* (zondag, radio5, 18.00). In elk nummer interviewt zij een inspirerende gast.

Schrijfster **Joke Hermsen**

Verlies in een gouden licht

Joke Hermsen schrijft een roman en een essay over rouw en melancholie. 'Er lijkt steeds minder ruimte te zijn voor weemoed. We zijn zó gewend geraakt om elke stilte te verdrijven.'

TEKST: ANNEMIEK SCHRIJVER FOTO'S: ROGIER VELDMAN

Eerder dan ons te veront- rusten, wil ze ons troosten. En sinds ze boeken schrijft over het belang van tijd en ruimte, heeft ze het drukker dan ooit. Terwijl ze aan haar roman *Rivieren keren nooit terug* werkt, wordt ze gevraagd het essay voor de Maand van de Filosofie te schrijven. Het thema van die maand is 'rust'. En haar essay zal *Melancholie van de onrust* gaan heten.

Roman en essay. Twee deadlines te halen. Over vechten tegen de tijd gesproken. Maar gelukkig heeft filosoof en schrijver Joke Hermsen

zelfs nu nog ruimte voor creativiteit. En voor een gesprek.

"Ik wandel en zwem veel. En ik heb mezelf beloofd straks een *sabbatical* te nemen. Een nadeel van deadlines is dat je erg gaat focussen op het eindresultaat, terwijl het nieuwe eigenlijk altijd een omweg behoeft. Je kunt beter náást het scherm naar buiten kijken. Daar komt vaker een nieuw inzicht aan- gevlogen."

Heilige grond

Haar roman gaat over rouw en het essay over melancholie. De hoofdpersoon van de roman

neemt de tijd en de ruimte om te rouwen over de dood van haar vader. In het essay is een citaat van Oscar Wilde te vinden: '*When there is sorrow, there is holy ground.*' Slaat dat ook op de roman die Joke nu schrijft? "Zeker, maar je moet wel ontvankelijk kunnen zijn voor zowel die *sorrow* als voor die *holy ground*. Je moet de bedroefdheid toe laten, het verlies in de ogen zien, om op die heilige grond terecht te komen. De roman en het essay vormen een soort tweeluik over rouw en melancholie. Ik onderscheid twee vormen van melancholie. Eén >

**Om op heilige
grond terecht te
komen, moet je
het verlies in
de ogen zien**

vorm is meer op de weemoed gebaseerd. Die verwijst naar het dubbele gevoel dat ook Wilde beschrijft. *The happiness to be sad*. Verdriet dat licht geworden is. Een empathische, creatieve vorm van melancholie. Die gezonde weemoed hebben we allemaal in meer of mindere mate. Maar bij die ongezonde vorm wordt het gevoel van verlies zo groot dat het op de rouwende terugslaat. Dus dan ben je niet iemand verloren, maar dan word je zelf het verlies. Dan slaat de weemoed om in depressie en verdwijnt je in het zwarte gat van het verlies. Het is een serieus probleem van deze tijd. Vierhonderd miljoen

mensen lijden wereldwijd aan depressiviteit.”

Terugverlangen

Vanaf de oudheid tot eind negentiende eeuw werd de melancholie als onderdeel van ons menselijk leven gezien. “Verlies, pijn en lijden horen er nu eenmaal bij. In onze moderne ‘happy-facebook-tijd’ lijkt het alsof er steeds minder plek mag zijn voor negatieve gevoelens of gevoelens van verlies. Misschien is dat de reden waarom we het begrip melancholie alleen nog in de kunst (muziek, schilderkunst, literatuur) tegenkomen. Daarbuiten spreken we vooral over depressiviteit. Een psychische

stoornis die zo snel mogelijk met pillen bestreden dient te worden. Dat is een andere benadering dan accepteren dat verlies bij het leven hoort en dat je bij tijd en wijle melancholisch mag zijn. Als wij de hele tijd maar lachend en sterk en stralend moeten zijn, waar laten we die gevoelens dan? In het essay ga ik op zoek naar de wortels van onze melancholie. Ik ga onder meer te rade bij de bevriende filosofen Lou Salomé en Friedrich Nietzsche, die zich rond 1880 afvroegen in hoeverre het verlies van bepaalde ervaringen uit onze vroege kindertijd daar een rol

speelt. In die pre-talige fase beleefden we een sterke verbondenheid met alles wat ons omringde, omdat we ons nog niet als apart 'ik' definiëerden. Ook leefden we heel sterk vanuit onze verbeelding. Zowel die verbondenheid als die verbeeldingskracht raakt op de achtergrond als we ons volwassen, rationele, individuele 'ik' gaan ontwikkelen. Maar we blijven altijd onbewust terugverlangen naar die verbondenheid en verbeeldingskracht."

Je hoofdpersoon in de roman gaat terug naar bepaalde plekken uit haar jeugd. Is dat ook het verlangen naar spelen?

"Ja het spelende kind is heel belangrijk voor Salome en Nietzsche, maar ook voor iemand als Rilke bijvoorbeeld, die als dichter probeerde om 'die Kindheit wieder zu leisten'. Om het kinderlijke spel en de verwondering weer opnieuw te beleven."

In onze samenleving wordt niet alleen op kunst en creativiteit bezuinigd, het wordt ook binnen het onderwijs steeds minder serieus genomen. We zijn erg aan materie, carrière, geld en status gaan hechten.

"Halbe Zijlstra zei een paar jaar geleden dat hij zo goed in het kunstbudget kan snijden omdat hij er geen verstand van heeft. Dat is eigenlijk pure minachting. Terwijl creativiteit precies dátgene is wat ons van alle andere levende wezens onderscheidt. De depressieve mens vindt het moeilijk om de verwondering van het kind nog toe te laten en om zich nog met anderen verbonden te voelen. Dan komt de angst voor de ander bijna vanzelf om de hoek kijken. Angst is een van de kenmerken van depressiviteit. Angst voor de toekomst, angst voor het onverwachte, angst voor de wereld. We zien op dit moment hoe zowel depressiviteit als angst

de samenleving steeds meer besluipt. Ik probeer die angst te ontleden en een verband met de toename van xenofobie te zoeken. Hoe meer je je uit angst aan je identiteit vastklampt, hoe meer je anderen als bedreiging gaat zien."

Minder begrip

"Laat ik bij mezelf blijven. Er zijn perioden in mijn leven geweest waarin ik behoorlijk melancholiek gestemd was. Het schuurde tegen depressie aan. Het was bijvoorbeeld in de tijd dat ik het ontzettend druk had met twee kleine kinderen, een baan aan de universiteit, een roman die ik wilde schrijven en een liefdesverhouding die niet meer helemaal goed werkte. Ik merkte aan mezelf

Als een politicus als Obama een traantje wegpinkt, groeit onze bewondering

dat ik mijn belangstelling voor de wereld verloor, minder begrip kon opbrengen voor anderen, mezelf van de wereld afzonderde. Dus daar zie je hoe vermogens als empathie, solidariteit of aandacht door depressiviteit bedreigd kunnen worden."

Toch lijken we bang voor die gezonde weemoed die zich meestal toont als we alleen zijn. Terwijl weemoed misschien wel onze grondtoon is.

"Weemoed is inderdaad de grondtoon van het menselijke bestaan, maar er lijkt steeds minder ruimte voor te zijn. We zijn zó gewend geraakt om elke stilte te verdrij-

ven. Of het nu met anderen is of via schermen. Het is natuurlijk niet alleen maar rozengeur en maneschijn wat je vanuit die reflectie te wachten staat. Melancholie draait altijd om een besef van verlies. Maar dat verlies kun je goud aanlichten. Als je het aandurft, kun je het ombuigen tot een bron van creativiteit of empathie."

Is het dus zaak een kopje thee te drinken met al onze gevoelens?

"Dat denk ik wel. Er is denk ik geen grote roman waarin die weemoed niet is verdisconteerd. Dus als het jou zelf niet lukt een kopje thee te drinken met je verdriet, dan kijk je naar die ene film of luister je naar die bepaalde muziek die jou helpt om je eigen weemoed onder ogen te komen. In die zin is kunst therapeutisch. Ook daarom is het zo ernstig dat in het onderwijs en daarbuiten nog maar zo weinig aandacht en waardering is voor muziek, dans, theater, literatuur, poëzie, sagen en mythen. Ze vormen namelijk zowel het vangnet als het voertuig voor onze melancholie."

Traantje

In de westerse samenleving is steeds minder plek voor weemoed. "Men wil vooral dat je de hele tijd maar blijmoedig en opgewekt door het leven gaat, een volle agenda hebt en veel dingen koopt en niet weemoedig voor je uit staart. Maar toch worden we steeds opnieuw door uitingen van melancholie aangetrokken. Niet alleen in de film of muziek, ook in de politiek. Als een politicus als Obama een traantje wegpinkt, groeit onze bewondering."

Zijn we als mensheid dan toch volwassen aan het worden?

"Aan de ene kant wel. Maar ik zie dat de melancholie ook in sentimentaliteit aan het omslaan is. >

INTERVIEW

Al die knuffels en waxinelichtjes op plekken waar een ongeluk heeft plaats gevonden. Op mij maken deze vooral een kale, nikserige indruk.”

En hoe zit het met onze angst?

“Al sinds de oudheid wordt de angst voor de dood aan melancholie verbonden. Ik denk dat onze doodsangst ziekelijke vormen aanneemt als ze niet wordt ingebed in de creatieve en empathische krachten van de gezonde melancholie. Een van mijn persoonlijke angsten is bijvoorbeeld om ergens *in the middle of nowhere*'s nachts alleen te zijn. Ik heb dat vier of vijf keer een week gedaan en heb al die tijd nooit een oog dichtgedaan. Toch ging ik door de angst heen en ik heb er veel van geleerd.”

Angst als richtingaanwijzer in plaats van als stopbord? Je kent vast, net als ik, podiumangst.

“Nou en of! Ik zie vaak tegen lezingen op en niemand die het ziet. Maar ik wil verbinding leggen met anderen, dat is de enige reden dat ik het doe.”

Omdat je die verbinding als kind gemist hebt?

“Dat denk ik wel, ja. Het verlangen naar verbondenheid wordt groter naarmate het kind eenzamer is geweest. Dan word je misschien schrijver om de kloof te overbruggen. Het is misschien ook de reden dat ik van de universiteit ben weggegaan, omdat ik graag wil dat iedereen die geïnteresseerd is in de menselijke ervaring en conditie mijn boeken kan lezen. Ik probeer tijdens die lezingen echt contact te leggen met het publiek. Ik begrijp mensen niet die op het podium met hun rug naar de zaal gaan staan om op hun eigen PowerPoint te wijzen. Eigenlijk wil ik trouwen met iedereen in de zaal. Haha!”

Op het moment dat je je verlies durft te delen, kun je tot grote hoogte stijgen

Is het hoopgevend dat we van onze wond een heilige wond kunnen maken?

“Zeker! De echte tragedie vindt pas plaats als we onze gevoelens niet meer begrijpen. Weemoed hoort bij de mens omdat wij enerzijds onze dood beseffen en anderzijds afscheid moeten nemen van de vroegste ervaringen uit onze kindertijd. We verliezen de eenheid die we ooit vormden met onze verzorgers; de onmiddellijke verwondering en het geheel kunnen opgaan in het nu. Die verliezen moeten we tot een nieuwe, creatieve verhouding zien om te buigen. Vanuit de poging onszelf te helen, kunnen we de mensheid redden. Dat klinkt misschien

overdreven, maar het is wel waar. Op het moment dat je jezelf kwetsbaar maakt en je verlies durft te delen, kun je tot grote hoogte stijgen. Ik hoop echt dat het woord melancholie bij ons terugkeert.” ❖

We mogen vijf exemplaren weggeven van een ouder boek van Joke Hermesen: Kairos. Kijk op pag. 81.